

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΛΛΑΣ, ΔΗΜΗΤΡΑ ΚΟΝΔΥΛΗ,
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΛΙΝΑΡΔΗΣ, ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ,
ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΣΙΩΛΗΣ
επιμέλεια

ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΥΠΟΔΟΜΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΣΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

*ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΥΠΟΔΟΜΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ
ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΣΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ*

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΛΛΑΣ, ΔΗΜΗΤΡΑ ΚΟΝΔΥΛΗ,
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΛΙΝΑΡΔΗΣ, ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ,
ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΣΙΩΛΗΣ
επιμέλεια

Ανάπτυξη υποδομών
για την παραγωγή και τη διαχείριση δεδομένων
στις κοινωνικές επιστήμες

© Έκδοση Ελληνικής Ερευνητικής Υποδομής για τις Κοινωνικές Επιστήμες (SoDaNet) – Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Εργαστήριο Κοινωνικής Πληροφορικής, Στατιστικής και Ερευνητικών Υποδομών

Πρώτη έκδοση: Μάιος 2022

ISBN 978-960-9753-06-7

Διορθώσεις: Κ.Λ.

Σελιδοποίηση: Ελένη Φραντζή

Επιμέλεια, παραγωγή: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια

Το παρόν υλοποιήθηκε στο πλαίσιο του Υποέργου (2) «ΑΥΤΕΠΙΣΤΑΣΙΑ ΠΑΝ. ΑΙΓΑΙΟΥ» της Πράξης «SODANET IN ACTION» με κωδικό ΟΠΣ (MIS) 5023637, η οποία έχει ενταχθεί στη Δράση «Ενίσχυση των Υποδομών Έρευνας και Καινοτομίας – Β΄ Κύκλος» του Επιχειρησιακού Προγράμματος Ανταγωνιστικότητα Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία (ΕΠΑνΕΚ) που χρηματοδοτείται από την Ε1451 με κωδικό πράξης ΣΑ (ενάρθμο) 2018ΣΕ14510005 και συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) και εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Ταμείο
Περιφερειακής Ανάπτυξης

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΕΤΠΑ & ΤΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΑνΕΚ

ΕΠΑνΕΚ 2014-2020
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ

ΕΣΠΑ
2014-2020
ανάπτυξη - εργασία - αλληλεγγύη

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του παρόντος έργου στο σύνολό του ή τμημάτων του με οποιονδήποτε τρόπο, καθώς και η μετάφραση ή διασκευή του ή εκμετάλλευσή του με οποιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγής έργου λόγου ή τέχνης, σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 2121/1993 και της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης-Παρισιού, που κυρώθηκε με τον ν. 100/1975. Επίσης απαγορεύεται η αναπαραγωγή της στοιχειοθεσίας, σελιδοποίησης, εξωφύλλου και γενικότερα της όλης αισθητικής εμφάνισης του βιβλίου, με φωτοτυπικές, ηλεκτρονικές ή οποιεσδήποτε άλλες μεθόδους, σύμφωνα με το άρθρο 51 του ν. 2121/1993.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	9
---------------	---

Ενότητα Α΄

ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΚΑΙ ΤΟ ΕΙΔΟΣ ΤΩΝ ΕΡΓΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΛΛΑΣ, ΜΑΡΙΑ ΠΑΠΑΡΙΣΤΕΙΔΗ

Οι ιδιαιτερότητες της τεκμηρίωσης των κοινωνικών εμπειρικών ερευνών	19
--	----

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΔΙΝΑΡΔΗΣ, ΑΛΕΞΗΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ

Επεκτείνοντας τον κύκλο ζωής ποσοτικών ερευνών και δεδομένων	43
--	----

ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΣΙΩΛΗΣ, ΚΩΣΤΑΣ ΦΑΓΟΓΕΝΗΣ

Η τεκμηρίωση ερευνών στα πεδία της Προφορικής Ιστορίας και της Βιογραφικής έρευνας	75
---	----

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΛΛΑΣ

Η τεκμηρίωση των «αναφερομένων» των εμπειρικών κοινωνικών ερευνών....	105
---	-----

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ, ΝΙΚΟΣ ΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ

Η συμβολή των ψηφιακών σωμάτων (e-corpus) τεκμηρίων στην κοινωνική έρευνα	127
--	-----

Ενότητα Β΄

ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗΣ ΥΠΟΔΟΜΗΣ

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΔΙΝΑΡΔΗΣ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ,
ΝΙΚΟΛΑΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΟΣ

Ο νέος κατάλογος δεδομένων του SoDaNet – Η μετάβαση από το Nesstar στο Dataverse.....	147
--	-----

Ενότητα Γ΄
ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΘΕΣΜΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ
ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΗΣ ΥΠΟΔΟΜΗΣ

ΔΗΜΗΤΡΑ ΚΟΝΔΥΛΗ, ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΒΑΓΕΝΑ

Το ρυθμιστικό πλαίσιο των δεδομένων των ερευνητικών υποδομών 187

ANNA-MARIA ΠΙΣΚΟΠΑΝΗ

Νομικά και ηθικά ζητήματα από τη χρήση προσωπικών δεδομένων
για τους σκοπούς της βιογραφικής έρευνας και της προφορικής ιστορίας 207

ΔΗΜΗΤΡΑ ΚΟΝΔΥΛΗ, ΝΙΚΟΛΑΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΟΣ

FAIR Δεδομένα. Δυνατότητες και προκλήσεις για ερευνητικές υποδομές
και ερευνητικές κοινότητες 231

Ενότητα Δ΄
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΓΑ ΠΟΥ ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΟΝΤΑΙ
ΩΣ ΕΡΓΑ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΣΕ ΜΙΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ

ΚΩΣΤΑΣ ΡΟΝΤΟΣ, ΝΙΚΟΣ ΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΜΑΝΟΥΣΟΣ ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗΣ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΛΛΑΣ, ΜΑΝΟΣ ΣΑΒΒΑΚΗΣ, ΜΑΡΙΑ-ΕΛΕΝΗ ΣΥΡΜΑΛΗ

Πρότυπο Σχεδιασμού Έρευνας για το Μεταναστευτικό-Προσφυγικό..... 255

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΛΑΖΑΡΙΔΟΥ

Η μέθοδος Delphi και η εφαρμογή της στην εκπαιδευτική έρευνα 281

Συντελεστές του τόμου 301

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο συλλογικός αυτός τόμος δημιουργήθηκε στο πλαίσιο της Πράξης *SoDaNet in Action*, που έχει ως στόχο τον ριζικό ανασχεδιασμό την Εθνικής Ερευνητικής Υποδομής για τις κοινωνικές επιστήμες SoDaNet. Η πράξη υλοποιήθηκε με συν-χρηματοδότηση της ΕΕ, του ΕΠ του ΕΣΠΑ και του Ε.Π. Ανταγωνιστικότητα Επιχειρηματικότητα & Καινοτομία. Την υλοποίηση της πράξης ανέλαβε το δίκτυο So.Da.Net, το οποίο συγκροτείται από επτά επιστημονικούς φορείς της χώρας, ένα ερευνητικό κέντρο και έξι πανεπιστημιακά ιδρύματα, που συμπράττουν στη δημιουργία της Εθνικής Ερευνητικής Υποδομής για τις κοινωνικές επιστήμες SoDaNet από το 2010¹.

Η ανάγκη ριζικού ανασχεδιασμού της υποδομής προέκυψε ως αποτέλεσμα των γενικότερων εξελίξεων σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο, καθώς οι ερευνητικές κοινότητες των κοινωνικών επιστημών υιοθέτησαν τις αρχές της Ανοικτής Επιστήμης, της στρατηγικής των ανοικτών δεδομένων καθώς και της υποχρέωσης για βέλτιστη διάθεση ερευνητικών δεδομένων και αποτελεσμάτων που χρηματοδοτούνται από δημόσιους πόρους. Επιπλέον, η συνομιλία και συνεργασία με ευρύτερες επιστημονικές κοινότητες δεδομένων, όπως η ευρωπαϊκή υποδομή CESSDA ERIC, και η αναγκαιότητα διαλειτουργικότητας των διατιθέμενων από την υποδομή ψηφιακών πόρων προς όφελος κάθε δυνητικού χρήστη συνέβαλαν και επέδρασαν στον σημερινό σχεδιασμό της.

Τούτων δοθέντων, σκοπός του νέου σχεδιασμού είναι η μετατροπή της Υποδομής SoDaNet από απλό αποθετήριο δεδομένων σε υποδομή καθολικής υποστήριξης της ερευνητικής διαδικασίας, τόσο της πρωτογενούς όσο και της δευτερογενούς. Ο ανασχεδιασμός βασίστηκε στις ακόλουθες προδιαγραφές: Πρώτον, να παρέχει πρόσβαση όχι μόνο σε σύνολα δεδομένων αλλά γενικότερα σε πόρους,

1. Τα μέλη του δικτύου της ελληνικής ερευνητικής υποδομής είναι: 1) Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών ερευνών (ΕΚΚΕ) – Αποθετήριο ΕΚΚΕ, 2) Πανεπιστήμιο Αιγαίου – Τμήμα Κοινωνιολογίας, 3) Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών – Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, 4) Πάντειο Πανεπιστήμιο – Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, 5) Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης – Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, 6) Πανεπιστήμιο Κρήτης – Τμήμα Κοινωνιολογίας, 7) Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου – Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής.

που περιλαμβάνουν και άλλα ερευνητικά προϊόντα, όπως εργαλεία, θεωρητικά και τεχνικά, και ερευνητικά αποτελέσματα. Δεύτερον, να υποστηρίζει την τεκμηρίωση όλων των *διαφορετικών τύπων έργων παραγωγής δεδομένων* και να μην περιορίζεται κυρίως σε εκείνα που βασίζονται στην πρωτογενή ποσοτική έρευνα. Τρίτον, να μην περιορίζει την πρόσβαση των ερευνητών μόνο στους πόρους που φυλάσσονται στην συγκεκριμένη υποδομή, αλλά να διευκολύνει την πρόσβασή τους και σε πόρους διαθέσιμους και σε άλλες υποδομές. Τέταρτον, να υποστηρίζει την ανάλυση και διαχείριση δεδομένων που δεν παράγονται μόνο πρωτογενώς στο πλαίσιο ερευνητικών έργων διενεργούμενων από αμιγώς ερευνητικούς φορείς, αλλά και στο πλαίσιο δραστηριοτήτων του κράτους, των επιχειρήσεων ή της κοινωνίας των πολιτών. Πέμπτον, να συμβάλλει στην ένταξη των έργων παραγωγής δεδομένων σε ένα κοινό απόθεμα γνώσης της επιστημονικής κοινότητας. Τέλος, να ενισχύει την ενεργό συμμετοχή των ερευνητών στην ανάπτυξη των υποδομών και να μην την περιορίζει αποκλειστικά στις ενέργειες του προσωπικού τους, μέσα από την ανάπτυξη του ερευνητικού δικτύου SoDaNet. Επομένως ο νέος σχεδιασμός συνεπάγεται σημαντικές μεταβολές στον τρόπο που αντιλαμβανόμασταν μέχρι σήμερα τόσο την λειτουργία της τεκμηρίωσης, όσο και την υποστήριξη που μας παρέχουν οι υποδομές.

Ο ανασχεδιασμός καλύπτει τους ακόλουθους άξονες:

1. Διεύρυνση του ψηφιακού περιεχομένου της Υποδομής, ώστε να μην περιορίζεται κυρίως σε πόρους όπως είναι τα σύνολα δεδομένων ποσοτικών ερευνών, αλλά αφενός σε δεδομένα που παράγονται από διαφορετικά είδη έργων παραγωγής δεδομένων και αφετέρου σε άλλου είδους πόρους, όπως είναι τα εργαλεία που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή και την ανάλυση δεδομένων αλλά και τα ερευνητικά αποτελέσματα
2. Υποστήριξη διαφορετικών μορφών τεκμηρίωσης, ανάλογα με το είδος των έργων παραγωγής δεδομένων που παράγουν ή αξιοποιούν τους πόρους
3. Βελτίωση του τρόπου αναζήτησης και διαχείρισης των πόρων τόσο από τα αποθετήρια, όσο και από τους χρήστες
4. Δυνατότητα ολοκλήρωσης των ερευνητικών πόρων σε ένα κοινό απόθεμα γνώσης για τις κοινωνικές επιστήμες
5. Αλλαγή λειτουργίας της Υποδομής ώστε να εξυπηρετεί την ανάπτυξη ενός δικτύου ερευνητικών φορέων, του Δικτύου SoDaNet, που την χρησιμοποιεί, την αναπτύσσει και τη διαχειρίζεται

Σκοπός του συγκεκριμένου τόμου είναι να παρουσιάσει και θεωρητικά κάποιες από τις κύριες προσεγγίσεις στις οποίες βασίστηκε αυτή η αναθεώρηση. Καθώς ο νέος σχεδιασμός της Υποδομής βασίζεται στη δημιουργία του ερευνητικού δικτύου SoDaNet, που χρησιμοποιεί, υποστηρίζει και αναπτύσσει την Υποδομή, η δημιουργία του τόμου στηρίχθηκε στις ακόλουθες επιλογές:

1. Ο τόμος να είναι σε ψηφιακή μορφή και να οργανωθεί ως υπερκείμενο, ώστε να αποτελέσει και αυτός μέρος της Υποδομής. Με αυτόν τον τρόπο θα είναι άμεσα προσβάσιμος από όλους τους χρήστες της Υποδομής και θα μπορεί στο μέλλον να εμπλουτίζεται με νέες συμβολές και μάλιστα με τρόπο που θα ενισχύει τη διακειμενικότητα.
2. Να συμπεριληφθούν στον τόμο και κείμενα επιστημόνων που δεν μετέχουν στο συγκεκριμένο έργο αλλά που χρησιμοποιούν την Υποδομή και συμβάλλουν στην ανάπτυξη του περιεχομένου της, ακόμη και αν δεν παρεμβαίνουν άμεσα στον σχεδιασμό της. Για τη συλλογή των κειμένων πραγματοποιήθηκε ανοικτή πρόσκληση ενδιαφέροντος προς την επιστημονική κοινότητα των κοινωνικών επιστημών. Τα κείμενα επιλέχθηκαν μετά από αξιολόγηση.

Τα άρθρα που συμπεριλήφθηκαν τελικά στον τόμο εντάσσονται στις ακόλουθες κατηγορίες:

1. Άρθρα που αναφέρονται στον ψηφιακό περιεχόμενο της Υποδομής
2. Άρθρα που αναφέρονται στον τεχνικό σχεδιασμό της Υποδομής
3. Άρθρα που αναφέρονται στις δυνατότητες θεσμικής οργάνωσης και λειτουργίας της Υποδομής
4. Άρθρα που παρουσιάζουν ερευνητικά έργα που εντάσσονται στο ερευνητικό περιεχόμενο της Υποδομής

Στην κατηγορία «άρθρα που αναφέρονται στο ψηφιακό περιεχόμενο» περιλήφθηκαν άρθρα που αναφέρονται στους διαφορετικούς τρόπους τεκμηρίωσης τους οποίους οφείλει να υποστηρίζει η νέα ανασχεδιασμένη υποδομή. Συγκεκριμένα:

Το άρθρο των **Γ. Κάλλα - Μ. Παπαριστείδη** αναφέρεται στις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει η τεκμηρίωση των πρωτογενών εμπειρικών κοινωνικών ερευνών, και εξετάζει τους παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξη υποδομών ως προς την τεκμηρίωσή τους. Το άρθρο προτείνει ένα μοντέλο τεκμηρίωσης κατάλληλο αφενός για την τεκμηρίωση των ερευνών *ως υπερκείμενα*, αφετέρου για την ενσωμάτωσή τους σε ένα κοινό απόθεμα γνώσης. Το προτεινόμενο μοντέλο είναι κατάλληλο για την ενιαία τεκμηρίωση των διαφορετικών τύπων ερευνών, ποσοτικών, ποιοτικών και μεικτών, και χαρακτηρίζεται από τα εξής: υποστηρίζει την πλήρη τεκμηρίωση κάθε έρευνας μέσα από την αυτόνομη τεκμηρίωση όλων των ερευνητικών της αποτελεσμάτων (όπως είναι η ερευνητική έκθεση, τα εμπειρικά τεκμήρια, τα εργαλεία και οι επιστημονικές δημοσιεύσεις), υποστηρίζει την οργάνωση της τεκμηρίωσης ως υπερκείμενο που μπορεί να συμπληρώνεται συνεχώς και, τέλος, υποστηρίζει την ενιαία ταξινόμηση όλων των τύπων ερευνών, καθώς και τη συσχέτισή τους παρά τις μεθοδολογικές διαφορές τους με τη βοήθεια κατάλληλων πρόσθετων μεταδεδομένων.

Το άρθρο των **Α. Λιναρδής - Α. Ιωαννίδη** παρουσιάζει τις διαδικασίες για την

υποβολή ποσοτικών έργων παραγωγής δεδομένων σε αποθετήρια, τις οποίες πρέπει να ακολουθούν τόσο οι καταθέτες δεδομένων, όσο και τα αποθετήρια και οι ερευνητές/ερευνήτριες που τα χρησιμοποιούν δευτερογενώς, ώστε να διασφαλίζεται τόσο η βέλτιστη διαχείριση των δεδομένων που κατατέθηκαν στην υποδομή, όσο και η βέλτιστη δυνατότητα πρόσβασης και εξερεύνησης αυτών των δεδομένων. Οι ως άνω διαδικασίες αποτελούν ουσιαστικά μεθοδολογικές παρεμβάσεις στη μέχρι πρότινος ακολουθούμενη ερευνητική διαδικασία, που περιλάμβανε τέσσερα στάδια: τον σχεδιασμό, τη συλλογή και την ανάλυση των δεδομένων καθώς και τη δημοσιοποίηση των αποτελεσμάτων. Οι νέες διαδικασίες επιτρέπουν να κατατίθενται στα αποθετήρια, πλην των πρωτογενών δεδομένων των ποσοτικών ερευνών, και άλλα ποσοτικά αντικείμενα όπως: κύβοι (cubes), δείκτες και ταξινομήσεις (indices & classifications), μεταδεδομένα στατιστικών ερευνών καθώς και ρέπλικες αναλύσεων. Επιτρέπουν επίσης στην υποδομή να αναπτύξει μηχανισμούς για τον έλεγχο δεδομένων και μεταδεδομένων, για την τεκμηρίωση και αρχειοθέτηση αυτών καθώς και για τη δημοσιοποίησή τους στους δευτερογενείς χρήστες.

Το άρθρο των **Γ. Τσιώλη - Κ. Φαγογένη** αποσκοπεί να αναδείξει την αναγκαιότητα τεκμηρίωσης με τη βοήθεια ερευνητικών υποδομών ερευνών, οι οποίες πραγματοποιούνται στα πεδία της Προφορικής Ιστορίας και της Βιογραφικής προσέγγισης, αξιοποιώντας ως υλικό προφορικές μαρτυρίες, βιοαφηγήσεις και ιστορίες ζωής. Στο άρθρο παρατίθενται οι λόγοι που καθιστούν αναγκαία την τεκμηρίωση της ερευνητικής διαδικασίας ώστε να μπορούν να επαναχρησιμοποιηθούν και να αναλυθούν δευτερογενώς τα δεδομένα που έχουν παραχθεί στο πλαίσιο αυτών των ερευνών. Παρουσιάζεται επίσης μια φόρμα τεκμηρίωσης που διαμορφώθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος SoDaNet in Action για την καταγραφή και την τεκμηρίωση ερευνών που ανήκουν στα ως άνω πεδία. Αξιοποιώντας αυτή τη φόρμα τεκμηρίωσης, η ερευνητική ομάδα του Πανεπιστημίου Κρήτης συνέλεξε 72 ερευνητικές περιγραφές (study descriptions), τις οποίες συμπεριέλαβε στη Θεματική Πύλη «Έρευνες Προφορικής Ιστορίας και Βιογραφικής Προσέγγισης» της Ερευνητικής Υποδομής για τα Κοινωνικά Δεδομένα SoDaNet. Παράλληλα με την έκθεση των επιμέρους σημείων της φόρμας τεκμηρίωσης, παρουσιάζονται τα ευρήματα μιας ποσοτικής ανάλυσης των 72 καταγραφών. Η ανάλυση αυτή καταδεικνύει τις μεθοδολογικές επιλογές στις οποίες προβαίνουν οι ερευνητές/ερευνήτριες που αξιοποιούν προφορικές μαρτυρίες και βιοαφηγήσεις. Εντοπίζει επίσης τα στοιχεία που λαμβάνουν υπόψη τους κατά την τεκμηρίωση των ερευνών τους, καθώς και εκείνα τα οποία παραβλέπουν, καθώς και τις αιτιάσεις των συγκεκριμένων επιλογών.

Το άρθρο του **Γ. Κάλλα** αφορά την περιγραφή των αναφερομένων, αντικειμένων και φαινομένων, μιας εμπειρικής κοινωνικής έρευνας. Οι περιγραφές των αναφερομένων συνήθως διαφέρουν σημαντικά από έρευνα σε έρευνα, ακόμη και όταν αφορούν τα ίδια εξωτερικά αναφερόμενα, αφού δεν τα περιγράφουν με τον ίδιο τρόπο, κυρίως επειδή διαφοροποιούνται ως προς τους στόχους τους, τα ερευ-

νητικά τους ερωτήματα, αλλά και την προβληματική τους, που ενδεχομένως βασίζεται σε διαφορετικές θεωρητικές προκατανοήσεις. Για την επιστημονική έρευνα ωστόσο, είναι κρίσιμο να μπορούμε να εντοπίζουμε και να επεξεργαζόμαστε συγκριτικά τις έρευνες που αφορούν τα ίδια εξωτερικά αναφερόμενα, ακόμη και όταν τα περιγράφουν με διαφορετικό τρόπο. Μια υποδομή πρέπει επομένως να παρέχει τα κατάλληλα εργαλεία για την ενιαία τεκμηρίωση των αναφερομένων σε επίπεδο κοινού αποθέματος γνώσης, διασφαλίζοντας έτσι την δυνατότητα άμεσης συσχέτισης όσων ερευνών αναφέρονται σε αυτά, ακόμη και αν τα περιγράφουν με διαφορετικό τρόπο και ανεξάρτητα από τις ιδιαίτερες μεθοδολογικές επιλογές τους. Η συγκεκριμένη εργασία μελετά τις δυσκολίες που παρουσιάζει η τεκμηρίωση των αναφερομένων. Έτσι, η τεκμηρίωση των αναφερομένων, παρότι διαφέρει ανάλογα με τη διάκριση των ερευνών σε ποσοτικές και ποιοτικές, είναι δυνατόν να συγκροτηθεί τελικά με τη βοήθεια της υποδομής μέσα από τη συσχέτιση των επί μέρους περιγραφών που παρέχουν οι διαφορετικές εμπειρικές έρευνες, χωρίς αυτό να παραποιεί καθ' οιονδήποτε τρόπο τη βασική τεκμηρίωση των αναφερομένων που παράγεται στο πλαίσιο των μεμονωμένων ερευνών.

Το άρθρο των **Δ. Παρασκευόπουλου - Ν. Ναγόπουλου** αναφέρεται στην παραγωγή ψηφιακών σωμάτων (e-corpus) τεκμηρίων, που αναπτύσσονται με τη βοήθεια ερευνητικών υποδομών, επιτρέποντας και συμβάλλοντας ουσιαστικά στην συλλογική μελέτη ερευνητικών πεδίων που εμπίπτουν στο χώρο των κοινωνικών, ανθρωπιστικών, νομικών και πολιτικών επιστημών, μέσα από πολλά διακριτά ερευνητικά έργα. Ο χώρος αναφοράς που καλύπτουν συλλογές, υποσυλλογές και ομάδες τεκμηρίων, μέσα από την οργάνωση μιας διαδικασίας αναζήτησης-επισκόπησης μετατρέπεται σε ένα καταλογογραφημένο και ταξινομημένο πεδίο βάσει του χρονοτοπικού πλαισίου και της τυπολογίας περιεχομένου. Σκοπός της παρούσας συμβολής είναι αφενός η προσέγγιση των λειτουργιών που δύνανται να επιτελέσουν τα ψηφιακά σώματα (e-corpus) τεκμηρίων στις νέες πολύπλευρες και πολύπλοκες διαστάσεις της ερευνητικής διαδρομής, αφετέρου η σκιαγράφηση ενός μοντέλου δόμησης e-corpus τεκμηρίων.

Στην κατηγορία «άρθρα που αναφέρονται στον τεχνικό σχεδιασμό της Υποδομής» περιλήφθηκαν άρθρα σχετικά με τις προδιαγραφές του λογισμικού τεκμηρίωσης και διαχείρισης που χρειάζεται η νέα ανασχεδιασμένη υποδομή. Συγκεκριμένα:

Το άρθρο των **Α. Λιναρδή - Κ. Αλεξανδρή - Ν. Κληρονόμου** αναφέρεται στην αλλαγή του βασικού λογισμικού που χρησιμοποιούσε μέχρι πρότινος η ερευνητική υποδομή SoDaNet για να διατηρεί και να διαχέει ερευνητικά δεδομένα. Η αλλαγή αυτή βασίστηκε στην αντικατάσταση του Nesstar –που είναι λογισμικό κλειστού κώδικα, προσαρμοσμένο κυρίως στις ανάγκες τεκμηρίωσης των ποσοτικών εμπειρικών ερευνών– από το Dataverse, λογισμικό ανοικτού κώδικα, που επιτρέπει τη διαφοροποιημένη διαχείριση των αρχείων διαφορετικών τύπων αλλά και των χρηστών, χαρακτηριστικά στα οποία το Nesstar υστερούσε. Ωστόσο η αλλαγή αυτή

απαιτούσε την προσαρμογή του Dataverse σε ορισμένα μοναδικά χαρακτηριστικά της εμπειρικής κοινωνικής έρευνας που υποστήριζε το Nesstar. Για παράδειγμα, το Dataverse «αντιλαμβάνεται» αντικείμενα όπως το Dataset και το File, που παραπέμπουν στο «Study Description» και στο «Other Study Material» του Data Documentation Initiative (DDI), αλλά δεν «αντιλαμβάνεται» οντότητες όπως οι μεταβλητές και οι ερωτήσεις.

Στην κατηγορία «άρθρα που αναφέρονται στις δυνατότητες θεσμικής οργάνωσης και λειτουργίας της Υποδομής» περιλήφθηκαν άρθρα σχετικά με τους διαφορετικούς τρόπους τεκμηρίωσης που οφείλει να υποστηρίζει η νέα ανασχεδιασμένη υποδομή. Συγκεκριμένα:

Το άρθρο των **Α. Κονδύλη - Ε. Βαγενά** επιχειρεί να διερευνήσει/σκιαγραφήσει το ρυθμιστικό πλαίσιο αξιοποίησης των δεδομένων, κυρίως όταν αυτά ανήκουν στην κατηγορία των αποκαλούμενων «προσωπικών» στο πλαίσιο ερευνητικών υποδομών, και ιδίως υπό το πρίσμα της εφαρμογής του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων. Τα ζητήματα αυτά επηρεάζουν καίρια την κοινωνική έρευνα και ειδικότερα τη διάθεση των κοινωνικών δεδομένων μέσω των ερευνητικών υποδομών. Παράλληλα, το άρθρο διερευνά ηθικά και νομικά ζητήματα που ανακύπτουν, εκτός των προσωπικών δεδομένων, σε σχέση με την ανοικτή και ελεύθερη πρόσβαση στο περιεχόμενο των υποδομών και τις προϋποθέσεις διασφάλισης νόμιμης χρήσης των ψηφιακών βάσεων συλλογής ή και παροχής δεδομένων. Το άρθρο μπορεί να αξιοποιηθεί ως ένας σύντομος οδηγός συμμόρφωσης στο ισχύον σχετικό ρυθμιστικό πλαίσιο.

Το άρθρο της **Α.-Μ. Πισκοπάνη** αναλύει το ειδικό καθεστώς που διέπει την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων για επιστημονικούς σκοπούς, το οποίο προβλέπεται στον Γενικό Κανονισμό Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα. Περιγράφονται οι ιδιαίτερες προκλήσεις συμμόρφωσης σε αυτό που αντιμετωπίζουν οι ερευνητές της βιογραφικής έρευνας και της προφορικής ιστορίας, τόσο κατά την προετοιμασία, διεξαγωγή και δημοσιοποίηση της έρευνάς τους όσο και μετέπειτα κατά την παραχώρηση των τεκμηρίων της έρευνάς τους για λόγους διατήρησης και δευτερογενούς επεξεργασίας στο πλαίσιο ερευνητικών υποδομών. Αναλύονται τα πρόσθετα νομικά και ηθικά ζητήματα που προκύπτουν από τη δημοσίευση, δευτερεύουσα χρήση και διατήρηση των συνεντεύξεων. Τέλος, επιχειρείται να εξειδικευτούν τα ειδικά και κατάλληλα μέτρα που μπορούν να επιτύχουν τη διεξαγωγή υψηλού επιπέδου έρευνας και ταυτόχρονα αυξημένη προστασία των δικαιωμάτων όλων των εμπλεκόμενων προσώπων.

Το άρθρο των **Α. Κονδύλη - Ν. Κληρονόμου** ασχολείται με την επίδραση που είχαν η ανάδυση των διαφορετικών και ποικίλων δεδομένων, η πολυπλοκότητα των υπηρεσιών και οι αρχές της Ανοικτής Επιστήμης στις μεθόδους και τα εργαλεία διαχείρισης και διάθεσης των ερευνητικών δεδομένων. Οι εξελίξεις αυτές επηρέασαν τα περιβάλλοντα διάθεσης (δηλαδή τα Αποθετήρια και τις Ερευνητικές

Υποδομές) και άλλαξαν την αντίληψη μας γι' αυτά, εισάγοντας τις έννοιες της εμπιστοσύνης (trust) αλλά και του FAIR, ακρωνύμιο με συνειρμική αναφορά στο επίθετο δίκαιος και την έννοια του δικαίου. Η ελεύθερη, γρήγορη, μαζική παραγωγή και διακίνηση δεδομένων επιβάλλει κανόνες και τεχνικές που προωθούν στους κόλπους της Ανοικτής επιστήμης περισσότερο αξιόπιστα δεδομένα και υπηρεσίες, τουλάχιστον ως προς την τεχνική τους αρτιότητα. Το άρθρο παρουσιάζει, μέσα από μια σύντομη ιστορική αναδρομή, αυτές τις εξελίξεις, τους περιορισμούς και τις μελλοντικές προκλήσεις, αναδεικνύοντας συγκεκριμένα παραδείγματα αντιμετώπισής τους μέσα από την πολιτική δεδομένων της ευρωπαϊκής υποδομής CESSDA ERIC, καθώς και της αντίστοιχης ελληνικής SoDaNet. Το άρθρο καταλήγει με τις προοπτικές καθώς και τα διλήμματα που μπορεί να θέσει η υιοθέτηση των δεδομένων FAIR στην ερευνητική διαδικασία και στις ερευνητικές υποδομές των κοινωνικών επιστημών.

Στην κατηγορία «άρθρα που παρουσιάζουν ερευνητικά έργα τα οποία εντάσσονται στο ψηφιακό περιεχόμενο της Υποδομής» περιλήφθηκαν άρθρα σχετικά με τους διαφορετικούς τρόπους τεκμηρίωσης που οφείλει να υποστηρίξει η νέα ανασχεδιασμένη υποδομή. Συγκεκριμένα:

Το άρθρο του **Κ. Ρόντου** και των συνεργατών του παρουσιάζει μια ολοκληρωμένη προσέγγιση σχεδιασμού κοινωνικής έρευνας με αντικείμενο το ζήτημα των πρόσφατων μεταναστευτικών/προσφυγικών ροών προς την Ελλάδα και τη συνακόλουθη ανάγκη να ληφθούν αποτελεσματικά μέτρα πολιτικής για την αντιμετώπισή του και την ομαλή κοινωνική ένταξη των ξένων που εισέρχονται στην Ελλάδα και αποκτούν το δικαίωμα νόμιμης παραμονής στη Χώρα. Το άρθρο παρουσιάζει τον σχεδιασμό δύο ερευνών που διενεργήθηκαν η μεν πρώτη το 2016 και η δεύτερη την τρέχουσα περίοδο (2019-2022), με την υποστήριξη του Ελληνικού Ιδρύματος Έρευνας & Καινοτομίας (ΕΛΙΔΕΚ), με στόχο την αποτύπωση των βασικών χαρακτηριστικών του πρόσφατου μεταναστευτικού ρεύματος κατά τις δύο αυτές περιόδους προς τη Χώρα μας, το οποίο είχε ως βασική πύλη εισόδου τα νησιά του βορειοανατολικού Αιγαίου. Οι έρευνες αυτές έγιναν με σκοπό να αξιοποιηθούν στο άμεσο μέλλον τόσο τα δεδομένα όσο και ο σχεδιασμός τους συνολικά, από μέλη της ερευνητικής κοινότητας που ασχολούνται με συναφή θέματα. Αξίζει να επισημανθεί στο σημείο αυτό ότι οι έρευνες αυτές εντάσσονται σε θεματική της υποδομής SoDaNet, με υλικό που εμπλουτίζεται συνεχώς και φιλοδοξεί να αποτελέσει κόμβο για ένα ιδιαίτερα κρίσιμο φαινόμενο των εκάστοτε κοινωνικών μετασχηματισμών σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο.

Το άρθρο της **Α. Λαζαρίδου** παρουσιάζει τη χρήση της μεθόδου Delphi για την πρόβλεψη μελλοντικών αναγκών, εξελίξεων και συνεπειών στον χώρο της εκπαίδευσης. Σε αντίθεση με τις αμιγώς ποσοτικές ή ποιοτικές έρευνες, η μέθοδος Delphi στηρίζεται σε ποσοτικές αναλύσεις που προκύπτουν συνήθως μέσα από ποιοτικές προσεγγίσεις των υπό διερεύνηση φαινομένων. Ειδικά στο χώρο της εκ-

παίδευσης, η μέθοδος Delphi είναι ιδιαίτερα χρηστική όταν το υπό διερεύνηση πρόβλημα δεν προσφέρεται σε ακριβείς αναλυτικές τεχνικές, όταν διαπιστώνεται έλλειψη ακριβούς και σαφούς πληροφόρησης, αντικρουόμενες απόψεις και έντονες διαφωνίες, ή όταν οι απαντήσεις επιδέχονται πολλές και διαφορετικές ερμηνείες. Στη διεθνή βιβλιογραφία η προαναφερθείσα μέθοδος έχει χρησιμοποιηθεί ιδιαίτερα στην εκπαιδευτική έρευνα για τον καθορισμό των στόχων που θα έπρεπε να τεθούν για το μέλλον, την πρόβλεψη τάσεων στην εκπαίδευση, την ανάλυση θεμάτων εκπαιδευτικής πολιτικής, τη μελέτη χαρακτηριστικών των αποτελεσματικών διευθυντών της εκπαιδευτικής δομής, καθώς και την αξιολόγηση των ικανοτήτων του εκπαιδευτικού προσωπικού. Το άρθρο εστιάζει στην περιγραφή των εξαιρετικά σημαντικών εκπαιδευτικών ερευνών, και των ευρημάτων τους, που χρησιμοποιούν τη μέθοδο Delphi στην ελληνική βιβλιογραφία, καθώς και στην ανάδειξη των πιο σημαντικών προεκτάσεών τους για την εκπαιδευτική έρευνα.

Καταλήγοντας, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι η σημερινή ανάπτυξη των ερευνητικών υποδομών ως επιστημονικό εγχείρημα και αντικείμενο οφείλει πολλά σε επιστήμονες οι οποίοι, πέραν των ιδίων ερευνητικών ενδιαφερόντων τους, θέλησαν να μοιραστούν και να υπηρετήσουν από κοινού με ομοτίμους τους αυτό το εγχείρημα ως δημόσιο αγαθό, επιστρέφοντας έτσι το όφελος της αποκομισθείσας γνώσης και προάγοντας την επαναχρησιμοποίηση των ερευνητικών αποτελεσμάτων από κάθε ενδιαφερόμενο. Η πρόοδος αυτή δεν θα ήταν εφικτή χωρίς την ενεργοποίηση της ερευνητικής κοινότητας, που αποδέχεται τον διαμοιρασμό των ερευνητικών δεδομένων της και αναγνωρίζει τη δική της συμβολή στη διεύρυνση, εμβάθυνση και περαιτέρω αξιοποίηση της επιστημονικής γνώσης. Δεν θα ήταν επίσης εφικτή χωρίς την ανάπτυξη κατάλληλων ερευνητικών υποδομών και την ενεργοποίηση των εθνικών αρμόδιων αρχών και της ευρωπαϊκής ερευνητικής πολιτικής. Το βιβλίο αυτό συνιστά εγχείρημα και αποτέλεσμα των διαφορετικών δρώντων του εθνικού και ευρωπαϊκού ερευνητικού οικοσυστήματος και ελπίζουμε ότι, ως «αντιχάρισμα», ανταποδίδει εν μέρει τα οφειλόμενα.